
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Сергій Голованов,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ГРЕЦЬКОГО ЕТНОСУ ТА ДЕРЖАВИ НА БАЛКАНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ В III-I тис. до н.е.

У процесі формування та розвитку європейської цивілізації Греція посідає місце системоутворюючого чинника. Протягом античного періоду відбувалося формування культурних підвалин, на які й до сьогодні спираються європейські нації. Загальновідомим і визнаним є той факт, що культура всієї сучасної Європи має греко-римську основу. Це означає, що витoki всієї сучасної європейської цивілізації слід шукати в античності, а саме в процесі етногенезу, формуванні державності та культури давніх греків та римлян. Причиною цього, з поміж багатьох чинників, стало доволі раннє формування цивілізації Стародавньої Греції, як однієї з найдавніх серед цивілізацій народів Європи. Поняття «античність» (від лат. *Antiquus* – стародавній) означає не будь-що стародавнє взагалі, а лише історію греко-римською цивілізації.

У період утворення та розквіту тих двох складових античного світу було закладено підвалини та завдано напрям, визначено зміст і характер подальшого культурного та цивілізаційного розвитку Європи. Це обумовило характерну назву культури греко-римського світу – класична (від лат. *Classicus* – першорозрядний), оскільки вона протягом багатьох століть правила зразком та ідеалом для наслідування, як в галузі культури, так і в сфері політичного розвитку. Сучасну європейську цивілізацію неможливо уявити без демократичних принципів у політичній системі всіх

держав регіону. З огляду на ці обставини, аналіз процесу формування етносу та держави на Балканському півострові, як одних з перших в регіоні, набуває важливого значення в контексті дослідження процесу генезису націй та держав на Євразійському цивілізаційному просторі.

Проблема, яка обрана нами, як предмет розгляду, має ґрунтовну та змістовну джерельну базу. Вона утворена численними археологічними, архітектурними, етнографічними пам'ятками. Поряд із ними виключне місце посідають письмові джерела, до яких входять: твори епічної літератури, античної драматургії, праці античних істориків.

Початок вивченню грецької історії, відповідно до загальновизнаної традиції, було покладено Гомером. Зміст його епічних поем «Іліада» та «Одіссея» розкриває для наступних поколінь зміст процесу становлення етносу та державотворення, охоплений хронологічним періодом XI-IX ст. до н.е. В поемах Гомера в художній формі відображено Троянську війну – збройне протистояння союзу ахейських ранньодержавних утворень, що входили в Мікенську цивілізацію, та Троянським царством, яке посідало панівні географічні та стратегічні позиції в регіоні проток Геллеспонту та Босфору на північному заході півострова Мала Азія. Зміст гомерівських поем являє собою унікальне письмове джерело, яке охоплює часи відсутності писемності народів, що

населяли регіон Балканського півострова. Причиною такої безпрецедентності стосовно письмових джерел стало те, що поеми протягом майже чотирьох століть формувалися в середовищі усного фольклору грецького народу та лише згодом, у VII ст. до н.е. були записані, тобто набули фіксованого, графічного вигляду. В процесі формування епосу відбувалося вбирання до його змісту найменших деталей, притаманних різним аспектам життя та суспільних відносин суспільства в період формування державності. Вказані обставини визначили виняткове значення поем, як історичного джерела.

На межі VIII-VII ст. до н.е. були створені поеми Гесіода – поета селянина з Беотії. Його поема «Труди й дні» донесли до нас яскраве та виразне описання повсякденного життя селянства Середньої Греції.

В VI ст. до н.е. відбувається зародження грецької прози. Її творців прийнято називати логографами, тобто «авторами прозаїчних оповідей». Вони активно подорожували протягом життя, це пояснюється їх інтересом до етнографічних питань. Тому географічним та етнографічним описанням в їхніх творах відводиться важливе місце. Твори логографів з'явилися спершу в Малій Азії, переважним чином в іонійських містах, які були найбільш передовими грецькими містами того часу. Характерною особливістю творів логографів було те, що в їхньому тексті міф не відокремлювався від реальності, між легендою та реальними подіями не проводилося ніякої межі. Твори логографів дісталися до нашого часу, на жаль, в уривках чи переказах наступних письменників. Найбільш відомим серед них був Гекатей з Мілета (нар. бл. 540 – бл. 479 рр. до н.е.). Відомі його твори «Генеалогія» в 4 книгах та «Землеописання». Ще одним видатним логографом вважається Гелланік з Мітілени. Він серед перших описав минуле Аттики, Афінської держави.

За період класичної доби розвивається правильне описання історичного минулого. В ті часи з'являються твори великих дослідників, які в той же час, були носіями блискучого літературного таланту. Серед

перших слід назвати Геродота (485-425 рр. до н.е.), який присвятив свою працю описанню греко-перських війн, Фукідід (460-395 рр. до н.е.), який зосередив свою увагу на висвітленні перебігу подій Пелопоннеської війни, та його продовжувач Ксенофонт (445-355 рр. до н.е.), який продовжив висвітлення грецької історії до середини IV ст. до н.е. Традицію античної історіографії за елліністичної доби продовжив Полібій (200-120 рр. до н.е.). Його змістовна праця «Загальна історія», в якій повідомляється про піднесення Риму та загибель Карфагену, відображає також занепад Еллади та всього елліністичного світу.

За римської доби грецькі античні історики продовжили аналізувати та описувати історію свого народу. Найбільшої уваги заслуговує тут Діодор Сицилійський (90-21 рр. до н.е.). Його праця «Історична бібліотека» продовжує традиції Полібія. Особливу подяку сучасних дослідників цей автор заслуговує доволі точним датуванням подій, які змальовано в його дослідженні. В його змісті викладено паралельне описання історії Еллади та Римської держави. Наступною в часі серед історичних праць, що збереглися до нашої сучасності, є дослідницька спадщина Плутарха (46-120 рр.) яка представлена «Порівняльними життєписами», створеними цим цім ерудитом, римським письменником грецького походження. Зміст його праці являє собою порівняння життєвого шляху видатних історичних діячів Еллади та Стародавнього Риму. Замикає перелік імен видатних грецьких істориків Арріан (95-175 рр.). У своєму описанні «Походу Александра» він спирався на численні свідчення сучасників цього підкорювача Азії, що не збереглися, зокрема на працю Птолемея. Традиції грецької історіографії продовжили римські історики, зокрема Корнелій Непот (100-24 рр. до н.е.), який був автором об'ємного твору «Про знаменитих мужів». В його творі відображено біографії славетних римлян та греків. Сучасник Октавіана Августа, Помпей Трог створив об'ємну працю зі всесвітньої, головним чином греко-римської історії, що дісталася до нашого часу в обробці Юсти-

на. Останнім в переліку античних авторів, праці яких мають відношення до нашої теми, є Квінт Курцій Руф (середина I ст. н.е.), який описав історію Александра.

З усього, що викладено вище, можна зробити висновок, що тема, які присвячено наш розділ, має ґрунтовну та об'ємну джерельну базу, яка дозволяє осягти та різних аспектах розкрити зміст нашої проблеми.

Багатою спадщиною античних істориків із вдячністю скористалися дослідники нового та новітнього часу. Активний інтерес до проблем історії Стародавньої Греції проявився з нечуваною до того силою в працях діячів епохи Відродження (XIV-XVI ст.). Протягом століть Відродження поживалося дослідження античності, збирання рукописів та творів мистецтва. Спершу римських, а потім і грецького походження. Додатковий поштовх до поживання цього інтересу надала еміграція грецьких діячів науки та культури, які шукали в Італії порятунку від турецької навали. Емігранти принесли з собою грецькі рукописи, які збагатили латинські традиції, що культивувалися на той час на європейському Заході. Все це спонукало гуманістів Європи до глибокого вивчення давньогрецької мови, літератури та історії.

З часом естафету гуманістів у цьому напрямі підхопили науковці Англії та Франції. Так, у Франції з'являються ґрунтовні критичні видання грецьких авторів. Внаслідок цього наприкінці XVI ст. було видано фундаментальний фразеологічний словник Анрі Етьєна «Скарбниця грецької мови» («Thesaurus Linguae Graecae»). Також у Франції було видано першу історію Греції Шарля Роллена. Це була частина його праці «Стародавня історія» в 17 томів, яка вийшла в 1730-1736 рр. Це був перший, в певному сенсі, пробний варіант створення історії Стародавньої Греції, в якому відображався весь процес зародження етнічних витоків майбутнього народу Еллади. Першою «Історією Греції», яка була в повному сенсі науковою працею, стала книга з такою назвою, що була створена англійцем Вільямом Мітфордом. Написана, виходячи з консервативних позицій, ця праця містила відзначалася виразною

симпатією до стародавньої Спарти. Зовсім з іншою інтонацією, немов би у відповідь на працю Мітфорда, була написана півстоліття згодом «Історія Греції Джорджа Грота (12 томів), яка видавалася в 1846-1856 рр. Тут з позицій лібералізму була представлена інша версія давньогрецької історії, яка висвітлювала афінську демократію та її лідера Перикла. Соціологічна інтерпретація античної історії робила в той час перші кроки, що відобразилося в працях А.Валлона відносно рабства в стародавньому світі та в дослідженнях Фюстель де Куланжа, присвячених античній громадянській общині.

За визнаною думкою, найбільший внесок в розробку історії грецького народу, формування його державності та нації зробили німецькі дослідники, насамперед знавці античності. В першій половині XIX ст. авторитетний дослідник епіграфічних текстів Август Бек завів у науковий обіг великий обсяг грецьких написів. Його учні започаткували розробку окремих періодів грецької історії. На помезж'ї XIX-XX ст. з'явилися класичні праці Р. фон Пельмана, К.Ю.Белоха та Е.Мейера.

З великим відставанням до розробки означених проблем приєдналися російські дослідники. Це сталося через те, що світська наука виникла в Росії лише у XVIII ст. внаслідок реформ Петра Першого. Найбільш визначними дослідниками означеного наукового напрямку стали руські вчені М. С. Куторга (1809-1886) та Ф. Ф. Соколов (1841-1909).

Пізніше традиції елліністики продовжили В. В. Латишев (1855-1921), С. А. Жебелев (1867-1941), Ф. Ф. Зелінський (1859-1944) та В. П. Бузескул (1858-1931). Особливе місце серед посідає М. І. Ростовцев (1870-1952), який відзначився своїми науковими здобутками не лише в Радянському Союзі, але й за його межами, коли змушений був емігрувати.

В період середини та другої половини XX ст. дослідження проблем державотворення та етнічної історії грецького народу поживалися. Особливий внесок на цьому ґрунті зроблений А. І. Тюменєвим (1880-1959), С. Я. Лур'є (1891-1964) та К. М. Колобовою (1905-1977). Після другої світової

війни в СРСР було видано фундаментальні праці московських істориків М. О. Машкіна та О. В. Мішуліна, а також В. В. Струве та Д. П. Каллістовим.

Серед українських дослідників проблем етногенезу та державотворення грецького народу слід найперше згадати діячів вітчизняної культури, таких як Лесю Українку, Миколу Костомарова. Серед найбільш помітних представників вказаного дослідницького напрямку ХІХ–ХХ ст. слід назвати Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, В. П. Бузескула.

Сучасний етап української історіографії позначився працями В. В. Ставнюка, аналізом історичних наслідків перебування греків на українських теренах займалися М. Ф. Дмитренко, В. В. Томазов, Л. В. Яковлева, О. В. Ясь.

Глибокі дослідження процесу становлення грецької народу, нації та держави, які здійснювалися протягом минулих століть до най останніх років, дозволяють нам узагальнити їх результати та запропонувати читачу в найбільш цілісному та структурованому вигляді.

Формування грецького етносу має своїми витокami III–II тис. до н.е. Цей процес за своєю тривалістю займає більше тисячі років. Головним чином етногенез давніх греків припадає на Егейський та мікенських період. Колискою, місцем генезису грецького етносу, був регіон Балканського півострова. Назва «Еллада», або «Греція» застосовувалася спершу тільки до його південної частини. Така назва для регіону встановилася не одразу. За гомерівського періоду (XI–IX ст. до н.е.) були відомі тільки назви окремих племен. Найбільш популярними були назви «ахейці» та «данайці». Часто так називалися всі племена півдня Балканського півострова. Згодом ці племена, які мали мовну та культурну спільність, стали називати себе «еллінами», а свою країну – «Елладою». Дослідники припускають, що назва «Еллада» походить ще з області та міста в Фессалії, які мали таку саму назву. Згадку про них ми знаходимо в Гомера¹. З часом так стала називатися вже усі Північна та Середня Греція. До Півден-

ної Греції термін «Еллада» став уживатися тільки від часів греко-перських воєн. За доби Александра Македонського назву «Еллада» було перенесено на всі землі, які були населені греками.

На думку Аристотеля слово «греки» було початковою назвою еллінів. Римляни доволі рано стали вживати його стосовно до еллінів. Цілком можливо, що це було назвою одного з племен, з яким римляни познайомилися в першу чергу. З часом вони поширили цю назву на інші племена Балканського півострова, які були близькі між собою за мовою та культурою. За середньовічної доби термін «греки» та назва країни «Греція» стали загальноживаними.

Первісне населення Балканського півострова не було грецьким з етнічним походженням. Самі греки називали автохтонних мешканців цих земель пелазгами, карійцями, лелегами.

Дослідники вважають, що вказані назви автохтонів стосувалися представників егейської цивілізації. Власне грецькі племена з'явилися на території Балкан на межі III–II тис. до н.е. Вони вторглися на територію півострова з півночі. Їхньою прабатьківщиною, на думку деяких дослідників, були землі Північного Причорномор'я, що простягалися від Карпат до Уралу. Першу хвилю грецького переселення на Балкани узагальнено називають «ахейці». Прибульці посіли переважним чином в Середній та Південній частині півострова. Після переходу прибулих народів до осілого способу життя, в їхньому середовищі сформувалися ранньодержавні утворення. Вони концентрувалися навколо палацових центрів, захищених цитаделями. Найбільш потужними ранніми містами, які водночас ставали державами, стали Мікени, Аргос, Спарта, Афіни.

Вказані ранньодержавні утворення в середовищі ахейського населення переважною більшістю підпали в залежність від критського царства. Це позначилося глибоким впливом, який вчинила критська цивілізація на суспільства ахейських держав. Свідченням такого впливу виступають залишки матеріальної культури егейської цивілізації в порівнянні з

1 Ном. Іліада, IX, 395.

артефактами, які належать до мікенської культури. Археологічні знахідки Крита та суспільств материкової частини Балкан відзначаються значною схожістю. Це спричинило появу в дослідників, зокрема в Еванса, припущення щодо критського походження деяких предметів, що були знайдені археологами на материках. Однак з часом стало очевидно, що пам'яткам мікенської культури притаманні певні своєрідні відзнаки: достатньо велика кількість зброї в похованнях, специфічні сюжети настінного живопису. Якщо для критських фресок характерними є сцени полювання, урочистих процесій, танців з биками, то для мікенського настінного живопису, рештки якої вціліли на стінах палаців Мікен і Пілоса, типовими є сцени битв, запряжені бойові коні, облога фортець тощо.

Евансу вдалося розробити основну хронологію пам'яток матеріальної культури Стародавнього Крита.

Ранньомінойський період (2600-2000 до н. е.). До цього періоду відносяться найдавні поселення, в районі яких було виявлено неолітичні знахідки, металеві вироби з міді та золота. Цим же часом датуються толози – колективні поховання родового суспільства. Вони круглі за формою, вміщують до 700 людських кістяків. Наприкінці ранньомінойського періоду з'являються керамічні вироби, створені за допомогою гончарного кола.

Середньомінойський період (2000-1550 до н. е.). За цього періоду поширюється бронза, створюються палаці та дороги, які пов'язували Кнос, Фест та рівнину Мессара з північним узбережжям Крита. Вперше з'являються таблички з лінійним письмом «А», що були висушені на сонці. Їх поява датується серединою XVII ст. до н. е. Цей період було перервано катастрофою, (1700) яка зруйнувала основні споруди тієї епохи – палаці та поселення. Численні сліди пожеж наводять на версію щодо того, що після руйнування критського царства, рештки його були знищені ахейцями, які висадили свої війська на острові. На цей

час припадає поява критських написів з лінійним письмом «Б». Можливо причиною їх появи було проникнення ахейців на Крит.

Пізньюмінойський період (1550-1150 рр. до н. е.). На цей період припадає подальше поширення царської влади Кноса на територію всього острова. В цей час прокладаються зручні дороги, що поєднали всі райони острова. Заново відбудовується Кносський палац, створюються нові фрески (зокрема зображення кносських правителів, ігри з биками тощо). Закінчується цей період новим руйнуванням палаців (бл. 1459 р. до н. е. що пов'язується, вірогідно, із вибухом вулкана на о. Санторин), поступовим занепадом критської культури та вторгненням, вже цього разу дорійських племен. За більш пізніх часів, які значно краще відомі дослідникам, основним населенням Крита були дорійці.

Після занепаду та знищення влади критського царства над народами материкової Греції, почалося посилення та зростання царств, які утворювали мікенську цивілізацію. За аналогією до хронологічної періодизації Еванса, було встановлено та набула поширення в науці археологічна періодизація для Балканського півострова та островів Греції:

Ранньо елладський період (2500-1900 до н. е.). Для цього періоду характерним є низький рівень матеріальної культури, який більш відповідав первісному суспільному ладу. Це був період, за якого материкову Грецію займало догрецьке населення. Наприкінці його з'являються перші вироби з бронзи та срібла, а також великі укріплені поселення, серед найбільш відомі цитаделі Лерна. Керамічні вироби вироблялися без гончарного кола.

Середньоелладський період (1900-1550 до н. е.). На початку періоду на півострів переселяється перша хвиля грецьких племен – ахейців. Це супроводжувалося руйнуванням поселень та виникненням нових, іноді на тих самих місцях. Новоприбулі племена були знайомі з обробкою метала. Їх керамічні вироби виготовлялися

за допомогою гончарного кола. Основним заняттям цих племен були землеробство та скотарство.

Пізньюелладський період (1550-1150 до н.е.). На цей період припадає найбільша кількість видатних мікенських пам'яток, знайдених на території материкової Греції. Найдавніші серед них – славетні шахтові гробниці XVII–XVI ст. до н.е. з багатим поховальним інвентарем. До XV ст. до н.е. відносяться поховальні камери з дромосами та купольні гробниці. Фортеці та палаци виникають в XIV ст. до н.е. та існуюватимуть до кінця XIII – початку XII ст. до н.е., аж до того часу, коли на Балканському півострові почнеться нове велике пересування племен. Дорійці, які вторгнуться з півночі в Середню Грецію та Пелопоннес, цілковито знищать та зруйнують основні центри мікенської цивілізації.

Постає питання щодо етнічного походження творців та носіїв егейської культури та відносно суспільного та економічного ладу народів, які населяли Крит і острови егейського басейну. Тривалий час інформацію щодо цього питання можна було почерпнути лише з матеріалів, наданих археологами. Відповідно до інформації, що була отримана в ході археологічних досліджень, можна стверджувати, що на ранніх етапах розвитку егейської культури переважаючою формою суспільно-економічних відносин тривалий час залишався родовий лад. Подальший розвиток суспільства обумовив суттєві еволюційні зміни в соціальній структурі. Поширені торгівлі та культурні зв'язки Крита з іншими регіонами басейну Середземного моря, відсутність оборонних споруд навколо палаців та поселень, бездоганно вимощені дороги дають підстави вважати, що з часом на Криті створюється рання форма держави, влада якої поширюється не лише на територію острова, але також басейну південної частини Егейського моря, тобто на архіпелаг Спорадської та Кікладської гряди.

Центри мікенської культури, а згодом і цивілізації виникли внаслідок проникнення влади критян на материкову частину Балканського регіону. Це дозволило

Критському царству взяти під контроль, а згодом встановити гегемонію над ранньодержавними утвореннями ахейців, які стали центрами мікенської цивілізації. Спирання на сукупність джерел, археологічних та письмових (останні являють собою широкий діапазон різновидів, від господарських записів, державних документів, що збереглися на глиняних табличках Пілоса та Мікен, і до тексту гомерівського епосу) можна зробити висновок, що суспільство мікенської цивілізації не було сукупністю примітивних сільських громад. Воно являло собою централізовану державу з розгалуженим бюрократичним апаратом, приватною власністю на землю та розвиненим рабовласництвом¹. Суспільство цієї держави було ахейським за етнічною приналежністю, тобто населення мікенської цивілізації являло собою грецький етнос першої хвилі племен грецького походження, які переселилися на Балканський півострів близько 2000 р. до н.е.

За пізньюелладського періоду, мікенські царства, що звільнилися від гегемонії Криту, увійшли в добу активного розвитку та посилення. Значно укріпилися торгівлі зв'язки з народами Егеїди. Зв'язки ахейців з народами західного узбережжя Малої Азії були складними та не обмежувалися самою лише торгівлею. Проникнення ахейців до Малої Азії було пов'язано з необхідністю брати до уваги відносини з великою Хеттською державою. Царство хетів у період 1460-1200 рр. до н.е. досягло вершини своєї могутності та тримало під своїм контролем західне узбережжя Малої Азії. Питання про взаємовідносини хетів із царствами мікенської цивілізації достатньо детально висвітлено в роботах Е.Форрера, Ф. Шахермайера, Д. Пейджа. Коли ахейці відчували послаблення хетської монархії, вони стали рішуче просуватися на узбережжя Малої Азії. Головною перешкодою на північному заході півострова було сильне Троянське царство. Для того, щоби подолати його опір, Мікени утворили потужну військову коаліцію. Події походу ахейців проти Трої згодом були образ-

¹ Лурье С.Я. Язык и культура Микенской Греции. М. 1957. С.3-12.

но відображені в героїчному епосі Гомера «Іліада» та «Одіссея». Геродот відносить ту війну до періоду 1280-1270 рр. до н.е., а Ератосфен з Кірени – до часового відтинку між 1240-1185 рр. до н.е. Англійський дослідник Ч.Бледжен, спираючись на археологічні дані зупинився на 1260 р., як даті початку війни. Перемога над Троєю мала значно посилити роль Мікенської Греції в міжнародному житті Східного Середземномор'я. За цей час ахейське суспільство досягло найвищого рівня розвитку.

Особливість історичної долі ахейського народу полягає в тому, що його розвиток було перервано в час його найвищого підйому. Троянська війна виявилася непосильним навантаженням на суспільство мікенської цивілізації. Господарський занепад, який вразив ту цивілізацію одразу ж після завершення війни, виявився настільки глибоким, що вирівняти його та повернутися до нормального розвитку не вдалося навіть за пів століття. А більшого часу, ніж п'ятдесят років, історія ахейцям не залишила.

На сьогодні відомі конкретні причини, які спонукали дорійські племена залишити місця попереднього помешкання та ринути на південь. Порівняно з південними сусідами вони перебували на більш низькій сходині історичного розвитку, але саме тому вони були більш згуртовані та сильні. Наприкінці XIII ст. до н.е. на багаті та квітучі держави Середньої Греції та Пелопоннесу навалилося страшне лихо. Їх найбільш важливі життєві центри, палаци та цитаделі, а також численні поселення сільського типу піддалися нападу. Зона руйнувань покриває широку смугу, яка включає Беотію, Західну Аттику, Західну Арголіду, Північну Лаконіку та Месенію. Багато зі зруйнованих поселень були назавжди полишені своїми мешканцями. Переселення дорян, яке відбувалося протягом XII ст. до н.е., тобто менш, ніж за пів століття після Троянської війни, зруйнувало форми державного устрою ахейців.

Архаїчні політичні інститути, які були принесені на Балкани менш цивілізованими спорідненими з ахейцями дорянами, були доволі легко прийняті широкими

верствами ахейців. Це пояснюється тим, що нові інститути нагадували численні споконвічні установлення самих ахейців. Між всього іншого, це сприяло збереженню ахейської культурної традиції населенням Еллади в IX-X ст. до н.е.¹ Населення областей, що піддалися вторгненню, частково було винищено чи врятувалося втечею, а частково поневолено та скорилося переможцям і частково з ними асимілювалося.

Протягом XII-XI ст. до н.е. практично всі як великі, так і малі мікенську цитаделі були занедбані. Палаци та інші споруди, розташовані на їх території, були зруйновані та лежали в руїнах. В них ніхто ніколи більше не жив. Нові поселення, що виникали в після міграційний період, розташовані були, зазвичай, або у підніжжя мікенського городища (наприклад Афіни), або навіть на значній відстані від нього (Спарта, Аргос).

Дорійське вторгнення було останньою великою хвилею в пересуванні населення ранніх часів на Балканському півострові. Історичне життя населення Стародавньої Греції після прибуття дорійців (XI – IX ст. до н.е.) відображене гомерівському епосі, тобто у двох поемах, які дійшли до нашого часу. Опускаючи тут питання про умови, в яких формувався епос та його значення, як історичного джерела, зосередимося на зміст процесу формування інституту держави на території Балканського півострова.

Як вже зазначалося, навала дорійців зруйнувала державну владу та систему управління ахейського населення. Відбувся також перерозподіл зон розселення племен, що належали до грецького етносу.

На початку I тис. до н.е. територія Балкан поділилася між чотирма основними грецькими племенами:

Дорійці заселили значну частину Пелопоннесу. Також вони розселилися на південних островах Егейського моря та південному узбережжі Малої Азії;

Ахейці населили райони Аркадії та Ахайї на Пелопоннесі. Тут вони були частково асимільовані дорійцями;

1 Блаватская Т.В. Ахейская Греция во II тыс. до н.э. М., 1966. С.162

Іонійці зайняли територію Аттики, також вони розселилися по центральній частині острівної смуги Егейського моря та в центральній частині західного узбережжя Малої Азії;

Еолійці заселили північну та частково центральну територію Балканського півострова, тобто Фесалію та Беотію та поширилися на північній групі островів Егейського моря та північній частині західного узбережжя Малої Азії.

Згадані трансформації спричинили також відсування всього населення Балканського півострова у зворотньому напрямку, на додержавний рівень суспільного розвитку. Повсюди відбувалася реставрація родоплемінного, общинного устрою. За такого родоплемінного ладу, вища влада в громаді належала всьому народу (демосу), який збирався для обговорення та вирішення спільних питань на народних зборах. За традицією, народні збори, що в кожній спільноті мали свою назву (еклесія, агелла тощо) збиралися на головній площі поселення – агорі, яка з часом перетворилася на торгову площу міста¹. Племінний вождь, басилей, мусив радитися зі старійшинами та з демосом з найбільш важливих питань. Народні збори скликалися басилеем, як свідчить текст поем Гомера. Басилей були, перш за все, племінними вождями, які отримували найповнішу владу на період війни. За умов миру, вони опікувалися переважно судовими справами та культовими обрядами. Спершу басилей та воєнні вожді обиралися народом та мали служити громадським інтересам. Їм виділялася частина громадської землі – теменоси.² Вожді були оточені шануванням та мали кращу частину суспільно виробленого продукту.

В цілому суспільний лад за гомерівського періоду (XI–IX ст. до н.е.) являв собою політичну організацію, якій була притаманна останньому періоду родового ладу. В її надрах зароджувалися елементи публічної влади. Її розвиток в умовах зростаючого

майнового розшарування та утворення класів обумовлював формування держави, як політичного організму. За ініціативою Ф. Енгельса, цей період отримав назву «військова демократія», яка набула визнання в сучасній історичній науці³.

Гомерівське суспільство вже було знайоме з рабством. Це було проявом процесів розкладання родового ладу, яке супроводжувалося виникненням приватної власності, класів та держави. Рабство у своєму розвитку пройшло кілька етапів – від домашнього чи патріархального до рабства в класичній формі. Родова знать поступово утворила верству аристократії. За період VIII–VI ст. до н.е. в багатьох ранніх державах аристократія посідала владні позиції. Але з часом, переважно в торгово-ремісничих полісах відбулося просунення аристократії від влади та встановилася демократія.

Сучасна наука визначає процес соціально-політичного та економічного розвитку грецького суспільства, як «архаїчна революція». Зміст цього процесу складався з низки соціально-економічних та політичних перетворень. Найважливішим серед них були значні успіхи в техніці виробництва, криза патріархального общинного ладу та боротьба демосу зі знаттю, рішення най болючих соціальних проблем шляхом законодавчої реформи та колонізації, рішуче придушення знаті засобами тиранії, потім, у свою чергу, її усунення. Все це завершується торжеством полісного духу в формі античної демократії, ідеальне втілення якої ми бачимо в Афінах.

Таким шляхом по всій території материкової Греції та землях західного узбережжя Малої Азії встановлюється своєрідний тип держави – громадянська община у вигляді союзу вільних землевласників, який отримав назву поліс. Цей процес в цілому завершився протягом VI ст. до н.е. На території Балканського півострова, за різними підрахунками, налічувалося близько трьохсот незалежних

1 Hom. II. II, 95-101.

2 Hom. Od. II. 6-11.

3 Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. К.Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Т.21. С. 164.

полісних держав. Кожна з них, як правило, мала невелику територію, яка обмежувалася межами головного міста та хорою (сільська територія навколо міста, діаметром в кілька кілометрів). Поліси з порівняно великою територією, такі як Спарта та Афіни, являли собою виняток із загального правила.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Априан. Поход Александра. М.: «МИФ», 1993.

2. Гомер. Іліада (пер. Борис Ген). К.: «Центр навчальної літератури». 2020.

3. Гомер. Одиссея (пер. Борис Ген). М.: «Центр учебной литературы», 2020.

4. Фукидід. История (пер. Г. Стратановского). М.: «Азбука», 2016.

5. Ксенофонт. История Греции (пер. Л.И. Горбачевского). М.: «АСТ», 2010.

6. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. М.: «Правда», 1987. Т.1, 2..

7. Коттерилл Г.Б. Древняя Греция. М. 2007.

8. Сергеев В.С. История Древней Греции. Москва; Санкт-Петербург, 2008.

Ярослав Попенко,

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ОФОРМЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО КОРДОНУ КОРОЛІВСТВА РУМУНІЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ВЕРСАЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Експансіоністська політика королівської Румунії впродовж перших десятиліть ХХ ст. не була випадковою чи спонтанною. Вона реалізовувалася політичним керівництвом в межах державної ідеї створення «Великої Румунії». Загалом зовнішня політика країни в роки Першої світової війни та особливо після її завершення, стала показовою з точки зору відстоювання власних національних інтересів та завоювання статусу лідера у Балканському регіоні.

Загалом ідея об'єднання румунської нації виникла в Трансільванії і з часом поступово поширилася в Молдавії та Валахії. Саме у Валахії оформилася ідеологія консолідації всіх східно-романських народів. Революція 1848–1849 рр. значно активізувала процес румунського національного самоусвідомлення та прагнення до створення держави. Отримавши незалежність, румунський політичний провід оцінив переваги геополітичного розташу-

вання держави. Саме Румунія «закривала» шлях Російській імперії для поширення її впливу на Балканах.

З іншого боку, війна 1877–1878 рр. та підписаний Сан-Стефанський мир, дали юридичний привід для формування ідеї створення «Великої Румунії». Одним із положень якої стало захоплення всієї Бессарабії. Більше того, румунське керівництво поступово впроваджувало твердження, що Бухарест є «вартовим західної цивілізації» у гирлі Дунаю і наполягало на «вибірковості автохтонних румунів». Поступово територіальні претензії поширилися і на всю Добруджу. Водночас, питання про Трансільванію практично не піднімалося, оскільки остання перебувала у складі Австро-Угорської імперії. Навпаки, румуни намагалися підтвердити свою лояльність до Відня. Це засвідчив і підписаний між ними договір 1883 р. В 1900 р. між Віднем та Бухарестом була підписана військова конвенція, яка визнавала територіаль-